

Н.Л. Савицька, д-р екон. наук, проф. (*ХДУХТ, Харків*)

ВПЛИВ ІНСТИТУЦІЙНИХ ПРОВАЛІВ В ОСВІТІ НА НАЦІОНАЛЬНУ ЕКОНОМІКУ

В умовах загальноцивілізаційного процесу нарощення впливу постіндустріальних тенденцій Україна зіткнулася зі складним завданням збереження та розвитку людського потенціалу, ключовою складовою якого є якісна освіта. Різниця в якості освіти та доступі до неї визначає можливість самовдосконалення за зростаючих вимог нового виробництва, одержання різних свобод, подолання особистої залежності та економічної, зокрема. Транзитивність вітчизняної економіки посилює суперечності між новими та традиційними інститутами, невідповідностями в утвердженні постіндустріальних тенденцій та загрозами індустріального розвитку. У результаті Україна опинилася не просто у інституціональній пастці, а відчула інституційні провали, пов'язані з недостатнім врахуванням комплементарності окремих інститутів, невідповідністю інституційних рівнів та інституційного середовища новим інститутам формування людського потенціалу.

Причинами такого стану стала дія наступних чинників. Перетворення вищої освіти на рутинну норму, яка утворилася внаслідок втрати сигнальної функції освіти, коли дипломи та сертифікати не відображають дійсний рівень здібностей та кваліфікації особи, що її здобула. Невідповідність між запитами ринку праці та кількістю і якістю фахівців вищої освіти, що сприяє зниженню продуктивності праці на мікрорівні. Випускник вузу не може влаштуватися за здобутим фахом, що викликає зростання непродуктивних видатків на освіту як з боку населення, держави, так і підприємницького сектора. Виявляється, що навіть в умовах падіння виробництва реальному сектору конче потрібні фахівці, при цьому із уезростаючої чисельності випускників вузів роботодавці не в змозі задовольнити факторний попит за якісними параметрами. На макрорівні такий стан призводить до структурного безробіття, яке визначає динаміку потенційного обсягу національного виробництва.

Також вплив стагнації продуктивності праці та низької оплати праці на обезцінення людського капіталу, що характерно для всіх транзитивних економік. Динаміка заробітної плати слабо корелює із фактором освіченості, що пояснюється, описаними вище чинниками та наявними інституційними дисбалансами. Останні полягають у деформації інституційних умов ринку праці, який діє за правилами

шахової гри «гросмейстер – другорозрядник» із виграшем завідомо менш конкурентоздатного гравця, що не дозволяють перспективним фахівцям працевлаштуватися. Виявляється, що фірми не готові платити гідну заробітну плату за високу кваліфікацію та досвід, внаслідок порівняно високих трансакційних витрат та дії принципу відбору кадрів «гірших якостей в ієрархії», коли суб'єкт вищої ланки обирає підлеглого із завідомого гіршими якостями, ніж має сам. Такий стан знижує мотивацію до одержання якісної освіти та знань.

Іншими проявами інституційної неефективності у креатосфері (сфері відтворення людського потенціалу) є дія неефективних «правил гри» в освіті та науці, тобто поширеність корупції, практика нелегальних оплат і доплат, «фальшованих» фахівців, укорінення тисьового ринку підготовки кваліфікаційних робіт. В умовах суспільної аномії (неврегульованості, невпорядкованості) й орієнтації індивідів на задоволення особистих короткострокових інтересів сукупність чинників формування та підтримання цих інституціональних пасток досягла своєї критичної маси. Саме через неефективно діючі інститути формування людського потенціалу зростають невизначеність та ризики у креатосфері, «проїдаються» капітали інтелекту та здоров'я, нівелюється творча ініціатива.

Сукупний вплив виділених факторів, викликає когнітивну асиметрію, яка має подібні риси із інформаційною асиметрією. Структура когнітивної асиметрії, тобто розподіл прав на знання, відноситься до фундаментальних характеристик суспільства, чим більш технологічно розвинутим є суспільство, тим більше значення мають інститути розподілу та експертизи знань. Несформованість таких інститутів в українському суспільстві гальмує дифузію знань через зовнішній та внутрішній їх трансфер. Необхідною умовою активізації суб'єкта інтелектуальної праці є створення ефективних інститутів інтелектуальної власності, що економічно вмотивує людину до креативності.

Іншою стороною вказаних процесів є нагромадження неактуальних знань, низької ефективності дифузії знань, формування антиінноваційної психології людини, яка формує руйнівні ментальні моделі поведінки (фрустрації, корупції, трудового опортунізму, консьюмеризму, аномії тощо) та не сприяє прищепленню та розвитку інноваційної активності. Неефективність та шкідливість згаданих неформальних норм і правил веде до протиприродного зміщення критеріїв відбору ефективних суб'єктів господарської діяльності, вкорінення неефективного власника та безвідповідального суб'єкта.